

*Наталія ЩЕРБІНІН*

## **РОЛЬ І МІСЦЕ ІВАНА НАУМОВИЧА У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН**

Досліджуючи діяльність Івана Наумовича (1826–1891) – визначного галицько-українського політика, громадсько-політичного та культурно-просвітнього діяча, письменника, священника, редактора багатьох галицьких видань – неможливо обминути українсько-польські відносини, в яких він залишив чи не найбільший слід.

Проблематика ролі Івана Наумовича в контексті українсько-польських взаємин другої половини ХІХ ст. не висвітлена належним чином в історіографії. Зокрема, Н.Пашаєва у статті “Наумович как общественный, политический и религиозный деятель Галичины второй половины ХІХ века”<sup>1</sup> розкриває багатогранну діяльність І.Наумовича і висвітлює лише деякі факти його взаємин з поляками. У статтях багатьох авторів, таких, як, наприклад, К.Фролов “Экспансия Православия. Это возможно? Это необходимо”<sup>2</sup>, Є.Наконечний “Соборність”<sup>3</sup>, тільки згадується ім’я Наумовича і не висвітлюється його внесок у розвиток міжетнічних стосунків.

Окремо про участь Наумовича в розвитку українсько-польських стосунків та вплив на них, не йдеться, оскільки автори не ставили перед собою такого завдання. Його діяльність у цій сфері була багатогранною і приносила велику користь українському народу, тому є відчутна потреба об’єктивного і науково виваженого аналізу та дослідження даної проблематики.

Метою статті є дослідження діяльності І.Наумовича в розвитку українсько-польських взаємин.

Основними завданнями публікації є: по-перше, з’ясування основних напрямів формування міжетнічної діяльності І.Наумовича, по-друге, аналіз його праці у розв’язанні проблем польсько-українського протистояння, по-третє, розкриття форм і методів діяльності І.Наумовича, по-четверте, дати характеристику багатогранній міжетнічній діяльності І.Наумовича, який передусім стояв на захисті прав українського народу.

І.Наумович вивчав історію православ’я та унії, мріяв про возз’єднання галицької гілки руського народу з православною Росією. Оскільки І.Наумович був священником, то велику увагу приділяв роботі над “очищенням обряду”. Поляки, які прикривалися унією, вносили в православний обряд зміни, що призводили до ополячення, окатоличення українського населення Східної Галичини. І.Соколов у своїй книзі цитував І.Наумовича так: “Унія це міст до олатинення руської церкви в Галичині”<sup>4</sup>. І.Наумович вступає у боротьбу з поляками, що відобразилося на українсько-польських взаєминах.

Особливо складними і суперечливими були українсько-польські відносини під час очищення православної церкви від уніатства. І.Наумович брав активну участь

у цьому процесі. А наслідки його діяльності пізніше поширилися на всю Галицьку Русь. В історії цей рух став відомим під назвою “обрядове питання”, “обрядовий рух” або рух “за очищення обряду”. Своє ставлення до поляків з цього питання І.Наумович висвітлював у пресі. У газеті “Слово” за 1862 рік він написав замітку “Якого рода суть измьны и отклоненія отъ прежнихъ, употребляемыхъ у насъ обрядовъ при богослуженіи”<sup>75</sup>. Усі його статті досить сильно вплинули на інше руське духовенство. Внаслідок такої діяльності І.Наумовича розпочалася боротьба між українськими і польськими священиками. Але він ніколи не принижував поляків і бажав, щоб два народи – поляки і українці – жили в злагоді і мирі, для чого робив все можливе: “Як християнин, як проповідник науки христової не можу не бачити в Москві моїх ближніх, братів, не можу їх не любити, не можу їх менше любити, як люблю ближніх в Христі братів в Кракові, Варшаві і Познані”<sup>76</sup>.

Ставши священиком, І.Наумович ставить собі за мету боронити права українського народу Східної Галичини, виступаючи посередником в українсько-польських відносинах. Його вкрай хвилювало зверхнє ставлення поляків до українців. У газеті “Слово” Наумович писав: “Наш народ і наш церковний обряд – то два сіамських близнюки. Коли одного били і мучили, то інший відчував всі удари і біль. Але очевидно перед тим як побачити ясне сонце, їм судилося випити не одну чашу горя”<sup>77</sup>.

Основними формами взаємовідносин українців та І.Наумовича, з одного боку, і поляків, з іншого, був обмін публікаціями, де кожна сторона доводила свою позицію. Щодо І.Наумовича, то він першим не вступав у суперечку з поляками, а завжди старався мирно, розумно і без образ розв’язати болочі питання. Закидами на адресу І.Наумовича поляки звинувачували його в “шіїзмі”, втручалися у відносини між галичанами та І.Наумовичем, бунтуючи проти нього його власних парафіян. В основному всі свої незадоволення проти поляків, українці висвітлювали у пресі. Своїми телеграмами парафіяни виявляли І.Наумовичу прихильність, що засвідчувало про великий внесок і зовсім не марну справу в спробі врегулювання українсько-польських відносин. Наприклад, в одному з листів до І.Наумовича студенти-богослови писали: “Честь вам і слава, Батьку, від руських академіків; щира подяка за ту роботу, що ви робите на благо очищення нашої батьківської греко-католицької віри від чужої, викорінюєте з неї шкідливі впливи – сумних пам’яток нашої духовної неволі”<sup>78</sup>. Він був задоволений з того, що робить велику справу для свого народу, що його праця проходить не марно.

Діяльність І.Наумовича у справі “очищення обряду” призводила до того, що польські власті подають скаргу на нього Папі і до Відня. Наслідком цього було доручення віденської влади латинському архієпископу у Львові провести слідство над діяльністю І.Наумовича. Він же, своєю чергою, передав ведення справи латинському декану в Перемишльській окрузі. Отже, іншої реакції з боку Відня не можна було й чекати.

Нічого протизаконного І.Наумович не робив. Ніколи не ображав поляків. Завжди вважав їх братнім народом, підтримував їх у революції, вірив у те, що обіцяли поляки під час революції українцям.

Взаємовідносини поляків та українців, у яких фігурував І.Наумович, дійшли апогею. Його діяльністю зацікавилася вже австрійська влада. На І.Наумовича та

українських священників до Риму було подано скаргу у справі введення “шиматицьких” обрядів. Можна сказати, що І.Наумович добився того, щоб його почула більшість і, можливо, за сприянням Папи українсько-польські відносини хоч частково би врегулювалися. Львівська консисторія вирішила створити дві комісії у справі “руського обряду”. Головним у цій справі був І.Наумович, який знайшов підтримку у митрополита Григорія: “Цей високочесний і вчений чоловік вислухавши мене і признавши мою правду, сказав, що наші прагнення справедливі, але ще не час, це не повинно бути справою поодиноких священників, для цього необхідно скликати Синод. Я написав всі свої напрямки роботи і довів так, що не залишалось жодного сумніву, що ця справа буде вирішена в нашу користь”<sup>9</sup>. Коли митрополит покарав його за непослух чотирнадцятиденними реколекціями, він у газеті “Слово” за 1862 рік опублікував з цього приводу статтю до народу<sup>10</sup>. Тут він навчав його про послух до свого головного наставника Архипастиря, який захищав українців від ворогів – уніатів. Така політика І.Наумовича була досить розумною, адже коли народ свариться і розколюється всередині, то про вдалі міжетнічні політичні зв’язки навіть не може бути й мови.

Отже, І.Наумович не тільки брав активну участь в українсько-польських взаєминах, а й забезпечував усередині свого краю взаємопорозуміння для досягнення остаточної мети.

Смерть митрополита Г.Яхимовича призводить до того, що Собор не відбувся. І.Литвинович, який займав цю посаду і схилився на бік поляків, позбавив І.Наумовича парафії. Але І.Литвинович був досить розумним у політичному плані і знав, що, якщо він це зробить, то польсько-українського порозуміння годі чекати. У 1863 році галичани поїхали до Риму, наслідком чого була “конкордія” – згода. І.Наумович на деякий час припинив свою діяльність стосовно польсько-українського порозуміння, чекаючи рішення з Риму<sup>11</sup>.

У 1861 році Івана Наумовича обирають депутатом до парламенту. В цей час українсько-польські відносини не поліпшуються. Поляки, боячись І.Наумовича, прагнуть будь-яким чином його позбутися. У парламенті він робив усе можливе для порозуміння українців з поляками, але відстоюючи свою позицію, поляки розпочали агітацію проти нього. Своєю чергою, бажаючи показати себе з кращого боку, вони заснують комітет допомоги селянам, господарства яких згоріли під час пожежі. Ця допомога була досить доцільна, але не безкорислива. Отримували її лише ті, хто відвернувся від І.Наумовича<sup>12</sup>.

Будучи вже депутатом у сеймі, він намагався врегулювати питання вибору священника, яке стосувалося також українсько-польських взаємин, адже у краї домінували поляки, і священників вибирали своїх, утискаючи в правах українців. Ця ситуація призвела до погіршення українсько-польського порозуміння. І.Наумович знову виявився головною фігурою у цій справі. Поляки, можна сказати, з ненавистю ставилися до нього, адже він перешкоджав їхнім замислам. Поляки почали в костелах проводити політику агітації проти руського обряду. Людей, які боролися за очищення церкви, в тому числі і І.Наумовича, називали “новокатоликами”, проти них активно підбурювали народ. Польські власті вирішили навіть поставити у церквах шпигунів, які мали наглядати за парафіянами і священниками, чи добре і законно вони виконують обряд, чи, бувало, чого не міняють<sup>13</sup>.

Своєю діяльністю І.Наумович таки добився підтримки українців. Так, у 1861 році у Львові відбувся перший український бал, у якому взяли участь майже 800 осіб, більша частина з яких – галицькоруська інтелігенція. Коли з'явився І.Наумович, священники та молодь підхопили його на руки і зі співом “Многая літа” пронесли його театром<sup>14</sup>.

Українсько-польські відносини характеризувалися постійними звинуваченнями на адресу того, хто домагався їхнього поліпшення. Польська більшість, хоча і боролася за свої ідеї, але не кардинальними методами. Про це писав невідомий автор у газеті “Слово” за 1863 р. Він звернув увагу на те, що в минулому у церкві не було порядку. Ікони були розвішані на почорнілих і брудних стінах, а між них висіли портрети теперішніх шляхтичів або польських королів. Замість православного престолу, стояв куплений з костела латинський вівтар зі статуями святих єзуїтів. А натомість після великої роботи І.Наумовича як священника у церквах настав порядок: “Стіни мальовані, іконостас новий, престол такий який вимагає обряд. Колись богослужіння було скорочене, проводилося недбало, з дяком без науки. Сьогодні ж спів аж любо слухати, наука дуже логічна. Похорони відправлялися колись тільки для багатих. Тепер похорони відправляють як для багатих так і для бідних. Колись священники заходили до хати селянина тільки заради користі, то тепер він заходить до хати щоб помолитись за господарів, несе дітям образки, навчає селянина, відправляє молебен, читає їм захоплюючі церковні повчальні повісті”<sup>15</sup>.

Отже, І.Наумович у досить складних умовах зміг показати полякам, що українці мають свою культуру, бережуть її, противляться насаджуванню чужої. Він завжди хотів знайти порозуміння між двома народами.

У сфері взаємовідносин І.Наумович досягнув успіхів. 4 грудня 1864 року було оприлюднено “конкордію” – постанову Риму щодо обрядового питання, над яким постійно працював І.Наумович. Головні пункти “конкордії” такі: із латинського обряду на руський і з руського на латинський переходити заборонено; в мішаних шлюбах сини мають йти за обрядом батька, а дочки за матір'ю<sup>16</sup>.

Таким чином, не зумівши домовитись щодо цього питання з поляками, свій внесок у ці стосунки зробив Рим. Це було важливо тим, що тепер поляки безпосередньо не мали змоги втручатися в церковне життя українців. Цим законом врегульовувалися польсько-українські взаємини. Позитивною стороною документу було також те, що він надавав право до півроку повернутися всім до обряду своїх батьків. Польська сторона розтлумачила цю постанову так, нібито Папа дав цей час для переходу в латинський обряд тим русинам, які ще цього не зробили<sup>17</sup>.

Поляки намагалися будь-якими способами усунути його від справ. А.Потоцький відмовляє І.Наумовичу у наданні парафії в Глібовичах Великих. Польський виборчий комітет постановив, що в 1867 році у зв'язку з новими виборами в сейм, будь-якими методами не допустити знову виборність І.Наумовича, який у 1867 році не стає депутатом сейму<sup>18</sup>.

Слід відзначити і позитивні дії з боку окремих поляків. Антоній Янова – шляхтич села Стрільче і колятор місцевої церкви, це “один із тих рідкісних поляків, які визнавали права руського народу”<sup>19</sup> пропонував І.Наумовичу парафію у селі Стрільче поблизу Коломиї, тим самим висловлюючи йому співчуття і підтримуючи

його у боротьбі за права свого народу. Польська преса постійно шукала будь-який привід аби подати І.Наумовича з негативного боку.

Бачачи популярність І.Наумовича серед українців, у 1881 р. за донесенням польських єзуїтів, він був притягнутий разом із всіма патріотами до суду за звинуваченням у державній зраді. Цей випадок завершив спробу І.Наумовича врегулювати українсько-польські взаємини і знайти порозуміння. Сам факт політичного процесу свідчив: полякам необхідно було довести, що Галицька Русь – не Русь, що вона етнографічно не має зв'язку з Росією, що той, хто пропагує такі ідеї, служить цареві і тому є зрадником Австрійської імперії. У пресі на цю тему з'являлися статті не тільки польських політиків, а й письменників: “Багатогранна діяльність І.Наумовича, яка коштувала йому великої затрати сил і самопожертв, в іншій державі була б оцінена зовсім по іншому, ніж це сталося в Австрії. Людина, яка віддала себе повністю народу сидить зараз на лаві підсудних за зраду батьківщини”<sup>20</sup>. Процес набув широкого розголосу.

Оцінюючи місце І.Наумовича в українсько-польських відносинах, можна ствердити, що він дотримувався зовсім протилежної думки про поляків. Він підкреслював, що ніколи не відмовиться від слов'янського походження, що поважає усіх слов'ян, але руські дорожче йому: “Мені все слов'янське дороге! Мій Шевченко, мій Пушкін, мій Міцкевич, мій Корженевський, мій Колар, мій Вук Степанович Караджич – вони всі мої, бо слов'яни”<sup>21</sup>. І.Наумович для того, щоб врегулювати українсько-польські відносини був згідний навіть на унію, але з умовою, що поляки будуть поважати права русинів.

Отже, він робив зі свого боку все можливе для того, щоб покращити українсько-польські взаємини. Але всі його спроби були марними. Його засудили до восьми місяців ув'язнення. Голова трибуналу В.Будзиновський виголосив вердикт: “Священик Іван Наумович винен в тому, що у другій половині 1881 р. до кінця січня 1882 р. в Скалаті, у Львові і в інших містах Галичини і Буковини, приймав участь в таких справах, які мали на меті розгорнути ненависть і призирство проти австрійської держави, проти форми правління, проти державної адміністрації, чим здійснив порушення громадського спокою”<sup>22</sup>. Таким чином, про зраду не було й мови. Наслідки діяльності для самого І.Наумовича були негативні. Через свою боротьбу за справедливість, за врегулювання стосунків він втратив парафію, у нього було забрано землю і зарплатню. У “Слові” з цього приводу була надрукована наступна замітка: “Сидуватий наш патріот і діяч, просвітник і отрезвітель нашого народу залишиться без будь якої зарплати. Ціле життя він трудився для народу, забувши про себе і своїх, а тепер в чорних днях свого життя залишився без дому”<sup>23</sup>.

І.Наумович в 1883 році подає апеляцію до Папи Лева XIII, протестуючи проти відлучення його від церкви за звинуваченням у схизмі. Бажаючи довести свою правоту, він викриває всі неправомірні дії уніатського духовенства, сподіваючись, що втручання Риму допоможе врегулювати українсько-польські взаємини. Наприклад, викорінення церковнослов'янської мови з духовних семінарій, наставництво за церквами і священиками осіб іншого обряду і навіть євреїв. У газеті “Слово” (1883 рік) І.Наумович друкує свою заяву: “Заявляю, що з сьогоднішнього дня офіційно ще не перейшов в православ'я. Вигнаний з церкви уніатської, залишений права насолоджуватись святою літургією разом, де моїм трудом побудована велика церква,

де я був вчителем, а не найманим пастирем моїх прихожан, стоячи нині посеред них вперті як злодій залишений і хліба – можна собі уявити скільки сердечної болі я пережив і переживаю. В такому настрої духу склав я пам'ятний лист до його святості папи римського який надавав йому нелицемірні мої переконання, звертаючи його увагу на прискорбне становище унії у нашому краї і що совість моя не дозволяє прислуховуватись і придивлятися равнодушно до того що переживає наша церква теперішній час...”<sup>24</sup>.

Отже, за відновлення справедливості І.Наумовича в кінцевому результаті відлучають від церкви, забороняють здійснювати богослужіння. Скориставшись таким становищем і позбувшись основної перешкоди у досягненні своєї мети, поляки не бажали врегульовувати свої стосунки з українцями. Монастир св. Василя було віддано у підпорядкування латинським монахам, які викоринювали все українське. В духовних семінаріях попри рішення Флорентійського собору, читалося канонічне право не східної, а західної церкви. У львівського митрополита було забрано владу над Холмщиною<sup>25</sup>. 17 червня 1883 року відбулося в Львові українське віче з метою вираження протесту проти захоплення іезуїтами Василянських монастирів. Декілька тисяч його учасників відправилися у сад “Стрільницю” на обід. Тут був присутній І.Наумович. Радість зустрічі цих людей з ним О.Мончаловський описував так: “Треба було бачити їх радість і захоплення! Народ підхопив його на руки і зі співом “Многая літа” проніс його по всьому саду. Селяни цілували його руки, край його одягу, плакали”<sup>26</sup>. Це для нього було найбільшою винагородою за його працю.

Аналіз ролі і місця І.Наумовича в українсько-польських відносинах на тлі соціально-економічних і політичних процесів доби економічних, господарських і культурних змагань українського народу дає змогу високо оцінити внесок цієї людини. Його діяльність зробила неоціненний вклад у розвиток національної історії культури. Саме в цей час населення Східної Галичини зіткнулося із чималою кількістю проблем, пов'язаних зі спробами українсько-польського порозуміння. Низький освітній рівень населення не дозволяв на належному рівні врегульовувати міжетнічні взаємини. Тому наставником і вчителем у цьому питанні був І.Наумович. Він завжди був прихильником братських і добросусідських відносин українців з поляками. Виступав на захист селян, вів боротьбу проти їх ополячення та онімечення. Дане дослідження дає підставу стверджувати, що роль І.Наумовича в контексті українсько-польських взаємин має важливе значення для утвердження українського народу, розв'язання питань його внутрішньополітичного та соціально-економічного життя, формування національної свідомості. Діяльність І.Наумовича була зосереджена передусім на врегулюванні українсько-польських взаємин та відстоюванні прав українців. Особливо значні зусилля І.Наумович спрямовував у цьому напрямі, будучи депутатом. До компромісу були готові І.Наумович та українці, а поляки залишилися на своєму і вийшли основними винуватцями українсько-польської незгоди кінця ХІХ ст. Але І.Наумович своєю діяльністю засвідчив продовження традицій мирним шляхом, на демократичних засадах, враховуючи морально-етичні цінності, врегулювати сусідські взаємовідносини.

- <sup>1</sup> *Пашаева Н.* Наумович как общественный, политический и религиозный деятель Галичины в торой половине XIX века. – Москва, 2004. – С. 14.
- <sup>2</sup> *Фролов К.* Экспансия православия. Это возможно? Это необходимо. – Москва, 2006. – С. 10.
- <sup>3</sup> *Наконечный Є.* Соборність. – Львів, 2003. – С. 10.
- <sup>4</sup> *Соколов И.* Протоиерей Иоанн Григорьевич Наумович... – Львов, 1894. – С. 10.
- <sup>5</sup> *Фролов К.* Указ. соч. – С. 10.
- <sup>6</sup> *Мончаловський О.* Життє и дьятельность Ивана Наумовича. – Львов, 1899. – С. 27.
- <sup>7</sup> Там само. – С. 19.
- <sup>8</sup> *Ваврик Р.* Просвѣтитель Галицкой Руси Иванъ Наумовичъ. – Львов–Прага, 1926. – С. 43.
- <sup>9</sup> *Мончаловський О.* Указ. соч. – С. 22.
- <sup>10</sup> *Наумович И.* Якого рода суть измены и отклоненія отъ прежнихъ, употребляемыхъ у насъ обрядовъ при богослуженіи // Слово. – 1862. – № 24–29. – С. 93–94, 97–98, 101–102, 105–106, 109–110, 113–114.
- <sup>11</sup> *Мончаловський О.* Указ. соч. – С. 27.
- <sup>12</sup> Там само. – С. 23.
- <sup>13</sup> *Пашаева Н.* Указ. соч. – С. 7.
- <sup>14</sup> *Мончаловський О.* Указ. соч. – С. 28.
- <sup>15</sup> Голось зъ народа въ вопросъ обрядовомъ // Слово. – 1863. – № 7–8. – С. 29–30, 33–35.
- <sup>16</sup> *Мончаловський О.* Указ. соч. – С. 43.
- <sup>17</sup> Там само. – С. 25.
- <sup>18</sup> *Пашаева Н.* Указ. соч. – С. 9.
- <sup>19</sup> *Мончаловський О.* Указ. соч. – С. 32.
- <sup>20</sup> *Ваврик Р.* Указ. соч. – С. 45.
- <sup>21</sup> Там само. – С. 48.
- <sup>22</sup> *Мончаловський О.* Указ. соч. – С. 69.
- <sup>23</sup> *Ваврик Р.* Указ. соч. – С. 51.
- <sup>24</sup> *Наумович И.* Прихід з темниці // Слово. – 1867. – № 28 – С. 88–90.
- <sup>25</sup> *Соколов И.* Указ. соч. – С. 13.
- <sup>26</sup> *Мончаловський О.* Указ. соч. – С. 40.